

СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ТЕРМІНУ «БАЛЬЗАМ» СЕРЕД ЛІКАРСЬКИХ І КОСМЕТИЧНИХ ЗАСОБІВ

Мар'яна Федоровська¹, Наталія Сліпцова²

¹Волинський національний університет імені Лесі
Українки, Луцьк

²Донецький національний медичний університет

Вступ. У фармації і косметології широко використовуються активні інгредієнти і засоби, що містять слово «бальзам» у своїх назвах. При цьому під поняттям «бальзам» реалізуються різні групи фармацевтичної і косметичної продукції. Бальзам є лікарською формою (ЛФ) як для перорального, так і наскірного застосування. Пероральні бальзами переважно є екстракційні ЛФ з рідким, а наскірні бальзами – з пружно-пластичним дисперсійним середовищем, що вміщують біологічно активні речовини (БАР) рослинного походження. У косметичці використовують гігієнічні бальзами для догляду за шкірою і її придатками, які виконують захисну, живильну, регенерувальну, кондиціонувальну та ін. функції, а саме бальзами для губ, нігтевої пластинки, стоп, після гоління, бальзами для догляду за волоссям і шкірою скальпу та ін. Бальзамами також називають деякі активні фармацевтичні інгредієнти (АФІ), а також деякі різновиди рослинних ексудатів, які знайшли застосування як лікарська рослинна сировина (ЛРС) для виготовлення настоек, екстрактів та комбінованих лікарських засобів (ЛЗ) на їх основі. Враховуючи зазначене, важливим є навести наукові дані про класифікацію, характеристику і напрямки застосування лікарських і косметичних бальзамів, що реалізуються на вітчизняному фармацевтичному ринку.

Мета роботи. Систематизація даних наукових джерел, нормативних документів та інформаційно-пошукових систем щодо визначення бальзамів як лікарських (ЛЗ) і косметичних засобів (КЗ), їх класифікації, особливостей складу та застосування.

Матеріали і методи. Норми чинних законодавчих документів, дані фахових наукових публікацій, інформаційно-довідкового видання «Компендіум», інформативно-пошукової системи «Державний реєстр лікарських засобів МОЗ України» (період дослідження – жовтень-грудень 2025 р.), мобільний додаток tabletki.ua. У роботі використані інформаційно-пошукові, аналітичні методи досліджень.

Результати та обговорення. Слово «бальзам» походить із семітських мов (гебр. *bāšām* – аромат, араб. *bašām* – бальзамове дерево), звідки воно потрапило у грецьку мову *βάλασμον* (*bálsamon*), яке позначало ароматичну смолу, лікувальну олію або цілющий засіб. Пізніше слово закріпилось у латинській (*balsamum*) і через німецьку (*Balsam*) поширилося європейськими мовами. Слово «бальзам»

зустрічається в біблійних текстах (Буття 37:25; Єремія 52:16) [4].

На сьогодні термін «бальзам» вживається для позначення продукції *фармацевтичної* (ЛРС у вигляді ароматичних ексудатів із бальзамічних дерев; ЛЗ із рослинними екстрагованими речовинами у рідкій чи м'якій формі відпуску та ін.), *косметичної* (засоби різного функціонального призначення – бальзами для волосся, губ, нігтів, після гоління тощо) і *лікеро-горілчаної* (функціональні алкогольні напої, що містять витяги з рослинної сировини, мед, цукор і харчовий темний пігмент) промисловості [2, 10, 11, 13, 21].

Бальзами (*Balsama*) як ЛРС – це ароматичні смолисті речовини, що виділяються з рослин спонтанно або з надрізу. Бальзами є різновидом смол (*Resina*) – складних сумішей, переважно терпеноїдної природи, серед яких переважають дитерпени, такі як смоляні кислоти, спирти чи резиноли і їх естери, а також присутні фенольні сполуки, інертні вуглеводні резени. Якщо рослинні ексудати є розчином дитерпенів і тритерпенів (смоли) в ефірній олії (монотерпени і сесквітерпени), тоді вони класифікуються як *олеосмоли*. Бальзами є різновидом олеосмол, проте помилковим є називати всі олеосмоли бальзами. Правдиві бальзами (*True Balsams*) з хімічної точки зору складаються зі смол, диспергованих чи розчинених у бензойній і коричній кислотах, а також в естерах цих кислот з моно- чи сесквітерпеновими спиртами. Тому серед правдивих бальзамів, що широко використовуються в медицині і косметичці, відомі *бальзам Перу (Перувіанський)*, *бальзам Толу (Толуанський)*, *бензойн (стиракс, син. бензойна смола), сторакс* [4, 11].

Перуанський бальзам (*Balsamum peruvianum*) добувають зі стовбурів тропічного дерева міроксилон бальзамічний (*Myroxylon balsatum* (L.) Harms var. *pereirae* (Royle) Harms; син. *Myroxylon pereirae* Klotzsch., *Myrospermum sonsonatense* Per.), род. Бобові (*Fabaceae*). Містить смолисті речовини, які розчинені в ефірній олії. Складовою смолистої фракції є перурезинотанол ($C_{18}H_{20}O_5$) як у вільному вигляді, так і у формі естерів бензойної і коричної кислот. Рідка фракція естерів бензилбензоату і бензилцинамату в пропорції приблизно 3:2 становить 56–96% [4, 15, 16]. На вигляд бальзам Перу – це темно-коричнева, в'язка рідина, прозора, жовтувато-коричневого кольору, не є липкою, не висихає та не утворює ниток; практично нерозчинна у воді, вільно розчинна в безводному етанолі, не змішується з жирними оліями, за винятком рицинової олії [7]. З ЛРС отримують спиртові та олійні екстракти, які виявляють антисептичну, антипаразитарну та дезодорувальну дію [15]. Використовується в парфумерно-косметичних засобах (милах, дезодорантах, засобах для гоління, парфумах тощо) [12].

Толуанський бальзам (*Balsamum toluatanum*) добувають зі стовбурів тропічного дерева міроксилону толуанського (*Myroxylon balsatum* (L.) Harms var. *Balsamum*; син. *Toluiifera balsamum* L., *Myroxylon toluiferum* H. B. Et K., *Myroxylon toluifera*

Kunth), род. Бобові (*Fabaceae*). Містить близько 80% смоли, до складу якої входять естери смоляних спиртів з кислотами коричною і бензойною, вільні коричнева (12–15%) і бензойна (близько 8%) кислоти, а також альдегід ванілін, естери бензилбензоат і бензилцинамат [4, 15]. На вигляд бальзам Толу – тверда, крихка, від коричневого до червонувато-коричневого кольору маса; тонкі фрагменти мають коричнево-жовтий колір при розгляді проти світла; має схожий запах до ваніліну; практично нерозчинний у воді, добре розчинний або вільно розчинний у етанолі (96 %) [8]. З бальзаму готують настоянку; екстракт бальзаму входить до складу дієтичної добавки «Броцевін сироп» (виробник «НОВАТОР ФАРМА», Великобританія), який як загальнозміцнювальний засіб сприяє відхаркувальному, муколітичному і бронхолітичному ефектам; є інгредієнтом мікстур від кашлю, до яких додається у формі сиропу або настоянки [12, 24].

Рр.: Balsami Tolutani 1,25
Sacchari 60,0
Aq. purif. ad 100 ml
M.D.S. По 1 чайній ложці всередину 3 рази на день.

Бензоїн (син. **стиракс**, **бензойна смола**) є бальзамічною смолою, отриманою з надрізів стовбура деревовидних рослин роду Стиракс, родини Стиракові (*Styracaceae*). Бензоїн поділять на дві групи: бензоїн суматранський (містять коричну кислоту) і бензоїн сіамський (не містить цієї кислоти) [4, 15]. **Бензоїн суматранський** (*Benzoe sumatranus*), син. **бальзам суматранський**, **бензойна смола суматранська** (ДФУ 2.4, С.378) отримують зі стовбура стираксу бензойного (*Styrax benzoin Dryander*). Містить вільні бальзамічні кислоти (до 10 % коричної і 6 % бензойної) і їх естери (до 30 %), а також тритерпенові кислоти, коричний і коніферилловий спирти, незначно ваніліну і сліди стиролу; основний компонент (до 75%) – естер коніферилбензоат [2, 4]. Зустрічається у вигляді кремово-білих, округлих до яйцеподібних краплин, які можуть бути вбудовані в тьмяну сірувато-коричневу або червонувато-коричневу матрицю; шматочки тверді і крихкі, а пошкоджена поверхня тьмяна та нерівна. Запах приємний бальзамічний; ванільна нота мало помітна, особливо у нижчих сортах, де з'являються різкі відтінки, зумовлені присутністю слідів стиролу [6]. **Бензоїн сіамський** (*Benzoe tonkinensis*), син. **бальзам сіамський**, **бензойна смола сіамська** (ДФУ 2.4, С.379), отримують зі стовбура стираксу тонкійського (*Styrax tonkinensis* (Pierre) Craib ex Hartwich). Містить вільну бензойну кислоту (10-12%), коніферилбензоат (60-70%), п-кумарилбензоат (10-15%), цинамілцинамат (0,5-6%), а також тритерпеновий спирт сіарезинол (6%) і ванілін (до 1,5 %) [2, 4, 5]. Має вигляд непрозорих, часто блискучих, округлих, яйцеподібних або колотих шматків (краплі або мигдалинки), зазвичай розміром від кількох міліметрів до 3 см. Окремі шматки зовні жовтувато-білі або червонуваті,

часто з коричневими або сірими плямами зміни кольору, та мають воскоподібний, білуватий розлом, який стає червонуватим при тривалому впливі повітря. Запах приємний, солодко-бальзамічний з виразною ванільною нотою [5].

З бензоїну отримують ефірну олію, настоянки – бензойної смоли сіамської настоянка (ДФУ 2.4, С.381) і бензойної смоли суматранської настоянка (ДФУ 2.4, С.382); уводять до складу мікстур, лосьйонів, мазей. Бензоїн і його препарати виявляють антимікробну, відхаркувальну, тонізувальну, зігрівальну, протизапальну та ін. дії. Ефірну олію застосовують при захворюваннях дихальних шляхів, у ароматерапії – як заспокійливий засіб; настоянки використовують у дерматології, для полоскань і дезінфекції у стоматології та ін. [15].

Сторакс отримують із надрізів стовбурів дерева ліквідамбару східного (*Liquidambar orientalis Mill.*), род. Алтінгієві (*Altingiaceae*), що зростає у лісових масивах Близького Сходу, Туреччини і поширюється на північний схід Сирії. Бальзам накопичується між корою та внутрішньою частиною стовбура та видобувається шляхом очищення зовнішньої частини кори через деякий час після надрізу. Сирю сировину поміщають у киплячу воду, тоді зливають з пресуванням, відокремлюючи від води готовий бальзам. Також продукт отримували шляхом екстракції сирі сировини бензолом чи етанолом з наступною відгонкою розчинника за низької температури. Містить високу кількість вільної (17-23%) і зв'язаної у формі естерів (24-25%) коричної кислоти; моно- та сесквітерпени, вуглеводні, бензеніди, карбонові кислоти, включаючи бензойну кислоту. Сторакс у чистому вигляді, чи у формі спиртових витягів виявляє виражені антимікробні властивості; застосовується як відхаркувальний засіб [3, 20].

На сьогодні відсутні визначення ЛФ «бальзам» у вітчизняних нормативних документах (наказах, фармакопейних статтях). Так згідно з наказом МОЗ України від 26.06.2002 р. № 235, який втратив чинність, «бальзами – це рідка ЛФ, яка являє собою розчини ефірних олій (як правило, продуктів рослинного походження) у спирті або оліях. Бальзами, як правило, призначені для перорального застосування та іноді для зовнішнього застосування». Таке визначення не окреслює реальної сутності терміну.

Бальзами як ЛФ доцільно розділити на дві групи – для перорального і для нашкірного застосування. Ми пропонуємо наступні визначення:

- **бальзами для перорального застосування** – це прозорі забарвлені рідини, що є спиртовими розчинами ефірних олій і /або водно-спиртових витягів, як правило, із суміші ЛРС з вмістом комплексу БАР (ефірних олій, танінів, вітамінів, гіркот, флавоноїдів та ін.); можуть містити цукровий сироп чи інші коригенти смаку; використовуються для виявлення адаптогенної, імуномодулювальної, заспокійливої, протикашлевої, апетитної та ін. фармакологічної дії;

- бальзами для наскірнього застосування – це різновид густих в'язких мазей, переважно на гідрофобній основі, рідше олійні розчини чи емульсії, що містять ефірні олії чи їх окремі компоненти, смоли та/або рослинні екстракти; призначені для пом'якшення, живлення, захисту, регенерації шкіри і її придатків, а також вияву протизапальної, рефлекторної дії та ін.

Серед бальзамів для перорального застосування на фармацевтичному ринку України зареєстровано низку ЛЗ, під назвою «Вігор». Ці ЛЗ є ідентичними за якісним складом суміші ЛРС, проте відрізняються кількісним співвідношенням як ЛРС, так кількості екстракту, який додають на 100 мл засобу (табл. 1.).

Таблиця 1. ЛЗ для перорального застосування під назвою «ВІГОР»

Назва, виробник, ЛФ, пакування, дозування водно-спиртового витягу із суміші ЛРС	Якісний склад суміші ЛРС, екстрагент	Дозування кожної ЛРС у суміші (г); концентрація етанолу у бальзамі
БАЛЬЗАМ «ВІГОР» (виробник ПрАТ «Біолік», Україна) – <i>розчин оральний</i> по 200 / 250 мл у флаконах; 500 мл у пляшках; 100 мл містять екстракту рідкого (1 : 1), отриманого із ЛРС – 30 мл ВІГОР (ПрАТ «Біолік», Україна) – <i>бальзам</i> для перорального застосування, по 200 мл у флаконах; по 200, 250, 500 мл у пляшках; по 100 мл у банках; 100 мл містять екстракту рідкого (1 : 9,1) із суміші ЛРС – 3 мл ВІГОР-САНТО (Державне підприємство «Експериментальний завод медичних препаратів Інституту біо-органічної хімії та нафтохімії Національної академії наук України», Україна) – <i>розчин оральний</i> по 100, 200 мл у флаконах, по 500 мл у пляшках; 100 мл містять водно-спиртового екстракту із суміші ЛРС – 3 мл	Лепехи звичайної кореневищ (<i>Acorus calamus rhizomata</i>)	0,325; 0,651; 0,072
	Левзеї сафлороподібної (велико-головника) кореневищ з коренями (<i>Leuzeae carthamoides rhizomata cum radicibus</i>)	0,03; 0,06; 0,007
	Деревію звичайного трави (<i>Millefolii herba</i>)	0,432; 0,87; 0,097
	Полину гіркої трави (<i>Absinthii herba</i>)	0,065; 0,129; 0,014
	М'яти перцевої листя (<i>Menthae piperitae folium</i>)	0,135; 0,27; 0,030
	Липи серцелистої квіток (<i>Tiliae flos</i>)	0,3775; 0,129; 0,084
	Бобівника трилистого листя (<i>Menyanthis trifoliatae folium</i>)	0,065; 0,129; 0,014
	Кропу пахучого плодів (<i>Anethi graveolentis fructus</i>)	0,185; 0,369; 0,041
	Дуба звичайного кори (<i>Quercus cortex</i>)	0,0325; 0,066; 0,007
	Екстрагент – етанол 40 %	1 мл готового ЛЗ містить 0,37 мл етанолу (37 %).

Лікарський препарат (ЛП) «Бальзам «Вігор»» належить до групи «Інші засоби, що впливають на систему травлення та метаболічні процеси» (код АТХ А16А) і у 100 мл містить 30 мл рідкого екстракту (1:1). ЛП «Вігор» і «Вігор-Санто» належать до групи «Тонізувальні засоби» (код АТХ А13А) і вміщують тільки 3 мл рідкого екстракту (1:9,1) на 100 мл готового розчину. Всі описані ЛП виявляють адаптогенну, антистресову, антиоксидантну дію, покращують розумову та фізичну працездатність, сприяють травленню. Додатково Бальзам «Вігор», який містить вищу концентрацію БАР, показаний при запальних захворюваннях верхніх дихальних шляхів. Бальзами приймають 2-3 рази на день по 20–30 мл протягом 7 днів. За рецептом відпускаються ті ЛП, які розфасовані по 250 і 500 мл.

Серед тонізувальних засобів (код АТХ А13А) у формі бальзамів до 5.08.2012 р. відпускався ЛП «*Оригінальний великий бальзам Бітнера*» (виробник «Ріхард Бітнер АГ», Австрія), що містив

комплекс із 28 рослинних компонентів; застосовувався при захворюваннях серцево-судинної системи, органів травлення, верхніх дихальних шляхів, при стресах тощо. Цей ЛП реалізується у Європі і на сьогоднішній день. Бальзам для перорального застосування «*Грааль*» (ТОВ «Славія 2000», м. Кропивницький, Україна) також належав до згаданої фармакотерапевтичної групи і вміщував комплекс БАР із рослинної і тваринної сировини, а саме: женьшеню коренів, дуба звичайного кори, ерви шерстистої трави, родіоли рожевої кореневищ з коренями, фейхоа плодів, лимонника китайського плодів, оливи духмяної квіток, ортосифону тичинкового листя, хурми листя, чаю зеленого листя, горіха грецького листя, ожини листя, елеутерококу кореневищ з коренями, інжиру листя, алое деревовидного листя, рододендрону листя, квіткового пилку, меду, прополісу, мумійо, пантів марала [21, 23].

Бальзамами інколи називають європейські

«біттери» – гіркі настойки, що містять комплекс рослинних БАР, екстрагованих 30–40 % етанолом, які використовуються як допоміжний засіб при порушенні функцій шлунка і кишечника [21]. В Україні на фармацевтичному ринку відпускалась низка ЛП у формі гірких бальзамів, термін реєстраційного посвідчення для яких закінчився. Серед таких ЛП були: «*Оригінальний великий шведський гіркий бальзам Маурера із 32 лікарських рослин*» (виробник «Sebastian Stroh Gesellschaft GmbH» для «MKG Maurers Krautergarten GesmbH», Австрія) і «*Шведська гіркота Др.Тайсс*» (виробник «Др. Тайсс Натурварен ГмбХ», Німеччина) –

включала 25 рослинних компонентів [23].

Серед пероральних бальзамів два ЛП належать до фармакотерапевтичної групи АТХ R05X «Засоби, що застосовуються при кашлі та застудних захворюваннях» (табл. 2), а саме «*Бронхомед бальзам*» і «*Бронхіальний бальзам Белл'с*». Ці ЛП є спиртовими розчинами ментолу, анісової олії і перцю настойки з додаванням допоміжних речовин, таких як ефірних олій імбиру, гвоздики і м'яти перцевої, бензоїної настойки, толуанського бальзаму, карамелі та ін. [22].

Таблиця 2. Бальзами для перорального застосування від кашлю та застуди

Назва/ ЛФ, пакування	Склад діючих речовин	Фармакотерапевтична група	Виробник
БРОНХОМЕД БАЛЬЗАМ розчин для перорального застосування по 100 мл в пляшці	5 мл розчину містять: ментолу (левоментолу) 1,0 мг; анісової олії 0,0035 мл; настоянки перцю 0,025 мл	Засоби, що застосовуються при кашлі та застудних захворюваннях. Інші препарати, що застосовуються у разі кашлю та застудних захворювань. Код АТХ R05X.	Белл Санз & Компані (Драггісте) Лімітед, Велика Британія
БРОНХІАЛЬНИЙ БАЛЬЗАМ БЕЛЛ'С розчин для перорального застосування по 100 / 200 мл	5 мл розчину містять: ментолу (левоментолу) 1,0 мг; анісової олії 0,0035 мл; настоянки перцю 0,025 мл		Белл Санз & Компані (Драггісте) Лімітед, Велика Британія

ЛП «*Фітулвент фітобальзам*» (ПрАТ «Біолік», Україна) – містить екстракт рідкий (1:29,4) із суміші ЛРС: дуба кори (*Quercus cortex*) – 1 г, валеріани коренів (*Valeriana radix*) – 0,1 г, ромашки квіток (*Chamomillae flores*) – 0,1 г, звіробою трави (*Hyperici herba*) – 0,5 г, деревію трави (*Achilleaea millefolii herba*) – 0,1 г, чебрецю звичайного трави (*Thymi serpylli herba*) – 0,1 г, глоду плодів (*Crataegi fructus*) – 1,5 г (екстрагент етанол 40 %); допоміжна речовина – цукровий сироп. Фармакотерапевтична група – «Засоби для лікування кислотно-залежних захворювань» (код АТХ А02Х). Застосовуються у складі комбінованого лікування хронічних гастритів, дискінезії жовчного міхура і жовчовивідних шляхів [23].

У державному реєстрі ЛЗ України [22] зареєстровані бальзами для нашкірного застосування, які наведено у табл. 3. ЛП «Зірка бальзам», «Бронхо балм», «Евкалиптовий бальзам від застуди Др Тайсс» є класичними бальзами для нашкірного застосування, для яких в інструкції зазначена ЛФ бальзам або мазь. Вони складаються з жирових основ, що включають віск бджолиний жовтий, твердий жир, парафін, парафін жовтий м'який, вазелін, ланолін, кукурудзяну олію.

ЛП «Зірка бальзам рідкий» і «Зірка бальзам для інгаляцій» як основу-носії містять мінеральну олію і є олійними розчинами ароматичних речовин.

Відповідно, бальзами нашкірні також можуть бути представлені у вигляді олійних розчинів ефірних олій чи їх окремих компонентів (ментол, камфора, тимол тощо).

ЛП «Евкабал бальзам» є емульсією, яка належить до множинної, оскільки містить емульгатори II роду (спирт цетостеариловий, гліцерол моностеарат і макро голу стеарат) і I роду (натрію цетостеарилсульфат). Емульсійна основа має кремоподібну консистенцію блакитного кольору. Діючими речовинами є ефірні олії евкалипту і сосни, де за рахунок їх високої концентрації (10 і 3 %) і способу застосування виробник підсилив назву цього ЛП, додавши термін «бальзам». Таким чином, носієм у бальзамах можуть бути не тільки жирові основи високої в'язкості, але й емульсійні основи напіврідкої чи кремоподібної консистенції.

Спірне питання виникає чи ЛП «Псило-бальзам», який складається з карбополової гелевої основи та містить антигістамінний засіб дифенгідраміну гідрохлориду, можна віднести до ЛФ «бальзам» у класичному розумінні. Якщо так, тоді будь-який засіб у формі мазі, крему, гелю можна називати терміном «бальзам». На нашу думку, така назва ЛП є маркетинговим прийомом.

ЛП «ВІНІЛІН® (Бальзам Шостаковського)» складається із синтетичного АФІ – ефіру полівінілбутилового, який має вигляд густої, в'язкої

рідини від світло-жовтого до коричнево-жовтого кольору зі специфічним запахом. Синонімічна назва складається з терміну «бальзам» і прізвища вченого винахідника Шостаковського. На нашу думку, що за рахунок консистенції, запаху і ефективної

ранозагоювальної дії було обрано саме таку назву цього ЛП. Проте, у класичному розумінні, для ЛП «ВІНІЛІН» лікарською формою є рідина нашкірна.

Таблиця 3. Бальзами для нашкірного застосування

Назва, ЛФ, пакування	Склад діючих речовин	Фармакотерапевтична група	Виробник
ЗІРКА <i>бальзам</i> , по 4 г у баночці	1 г бальзаму містить ментолу 41 мг, камфори 258 мг, олії м'яти перцевої 125 мг, олії евкаліптової 88 мг, олії гвоздичної 9 мг, олії коричної 14 мг	Протисвербіжні засоби. Код АТХ D04A X	Данафа Фармасьютікал Джоїнт Сток Компані, В'єтнам
ЗІРКА <i>бальзам</i> для інгаляцій, по 1,3 г в тубі-олівці	1 туба-олівець містить ментолу 658 мг, камфори 124 мг, олії м'яти перцевої 258 мг, олії евкаліптової 65 мг, олії гвоздичної 5 мг, олії коричної 6 мг	Комбіновані засоби для лікування захворювань порожнини носа. Код АТХ R01A X30.	Данафа Фармасьютікал Джоїнт Сток Компані, В'єтнам
ЗІРКА <i>бальзам рідкий</i> , по 5 мл у флаконі	1 мл рідкого бальзаму містить ментолу 280 мг, камфори 88 мг, олії м'яти перцевої 229 мг, олії евкаліптової 1 мг, олії гвоздичної 46 мг, олії коричної 38 мг	Протисвербіжні засоби. Код АТХ D04A X	Данафа Фармасьютікал Джоїнт Сток Компані, В'єтнам
БРОНХО БАЛІМ <i>бальзам</i> , по 30 г у банці	1 г бальзаму містить: камфори 9,0 %, левоментолу 1,35 %, метилсалцилату 0,33 %	Засоби, що застосовуються при кашлі та застудних захворюваннях. Код АТХ R05X	Ментолатум Компані Лімітед, Велика Британія
ЕВКАЛІПТОВИЙ БАЛЬЗАМ ВІД ЗАСТУДИ ДР ТАЙСС <i>мазь</i> , по 20 г або 50 г у банці	100 г мазі містять олії евкаліптової (Eucalypti aetheroleum) 7,5 г, олії хвої соснової (Pini sylvestris aetheroleum) 7,5 г, камфори рацемічної 5 г	Засоби, що застосовуються при кашлі та застудних захворюваннях. Код АТХ R05X	Др. Тайсс Натурварен ГмбХ, Німеччина
*ЕВКАБАЛ БАЛЬЗАМ <i>емульсія</i> , по 25, 40, 100 мл в тубі	100 г емульсії містять: олії евкаліптової (Eucalypti aetheroleum) 10 г, олії хвойної (Pini sylvestris aetheroleum) 3 г	Протикашльові засоби в комбінації з експекторантами. Код АТХ R05F B02	Еспарма ГмбХ, Німеччина
*ПСИЛО-БАЛЬЗАМ <i>гель</i> 1 %, по 20 г у тубі	1 г гелю містить 10 мг дифенгідраміну гідрохлориду	Антигістамінні засоби для місцевого застосування. Код АТХ D04A A3	СТАДА Арцнайміттель АГ, Німеччина
*ВІНІЛІН® (Бальзам Шостаковського) <i>рідина нашкірна</i> по 100 г у флаконі / банці полімерн.; по 50 г у банці полімерній	1 г рідини містить 1 г ефіру полівінілбутилового	Засоби для лікування ран та виразкових уражень. Код АТХ D03A X.	АТ "ВІТАМІНИ", Україна

* - назва ЛП включає «бальзам», але ЛФ зазначена як рідина / гель / емульсія

Косметична галузь пропонує широкий асортимент косметичних бальзамів, які можна класифікувати за різними ознаками, а саме [24]:

- за місцем нанесення на шкіру і її придатки: бальзами для обличчя, губ, нігтів і кутикули, ніг, рук, тіла, волосся; універсальний, для обличчя та тіла, для тіла та волосся та ін.;

- за типом шкіри обличчя / скальпу: для нормальної, сухої, жирної, універсальний для будь-якого типу;

- КЗ, які поєднують дві або три косметичні форми: крем-бальзам, гель-бальзам, бальзам-батар, бальзам-олія, бальзам-скраб, бальзам-спрей, бальзам-сироватка, бальзам-кондиціонер, бальзам-ополіскувач, шампунь-бальзам, шампунь-бальзам-кондиціонер;

- за типом основи-носія: жирова, воско-жирова, кремоподібна, гелеподібна, масляниста рідина;

- за гендерними і віковими групами: жіночий бальзам для волосся та тіла, чоловічий бальзам для волосся та тіла, чоловічий бальзам після гоління, дитячий бальзам для тіла, дитячий очищувальний бальзам для тіла, дитячий універсальний бальзам та ін.;

- за функціональним призначенням: **гігієнічні бальзами** – відновлювальний / регенерувальний / захисний для губ; захисний / сонцезахисний / регенерувальний / відновлювальний / живильний / зволожувальний / заспокійливий / пом'якшувальний / зміцнювальний / тонізувальний / розгладжувальний / освітлювальний / відбілювальний / очищувальний / відлущувальний для тіла / обличчя / рук; очищувальний для зняття макіяжу; комбінованої дії – сонцезахисний зволожувальний, зволожувально-заспокійливий, зволожувально-живильний та ін. поєднання; зволожувальна, регенерувальна, антистатична та ін. комплексна дія бальзамів для волосся; **декоративні** – бронзувальний, для автотасмаги; **дерматокосметичні чи спеціального призначення** (стосується так званої «лікувальної косметики», хоча відповідно до вимог «Технічного регламенту на косметичну продукцію» до КЗ не можна застосовувати термін лікувальний [19]) – після гоління, від сонячних і термічних опіків, проти тріщин шкіри, від бородавок і папілом, від мозолів, при алергічному висипі, антицелюлітний, зігрівальний, знеболювальний, протисвербіжний та ін. [24].

В Україні державні стандарти, які надавали інформацію про визначення і регламентували якість косметичних бальзамів на сьогодні втратили чинність, і замість них виробництво КЗ регулюється Технічним регламентом на косметичну продукцію та європейськими стандартами [19]. Проте, для загального розуміння, що таке косметичні бальзами, наводимо визначення із недіючих нормативних документів, оскільки у нових не надано такої інформації. Згідно з ДСТУ 4763:2007 «Бальзами косметичні. ЗТУ» – це кремоподібні чи гелеподібні маси або легкорухливі маслянисті рідини з умістом

зволожувальних, плівкоутворювальних, пом'якшувальних і живильних речовин, вітамінів, біологічно-активних добавок, запашних речовин та інших спеціальних інгредієнтів, які характеризують спожиткові властивості бальзамів». Стандарт не поширювався на косметичні бальзами на жировоскової основі. Останні регламентувались ДСТУ 4774-2007 «Вироби косметичні для макіяжу на жировоскової основі. ЗТУ».

У ДСТУ 2472-2006 «Продукція парфумерно-косметична. Терміни та визначення понять» зустрічають декілька термінів:

– «Косметичний бальзам – косметичний засіб для догляду за шкірою, волоссям та нігтями, який має відновлювальну, тонізувальну, заспокійливу або антистатичну дію»;

– «Бальзам для губ – косметичний виріб на жировоскової основі з умістом пом'якшувальних та протизапальних речовин для догляду за губами та покращання їх природного кольору. Виготовляють у вигляді помади у тубі або у баночках малого об'єму»;

– «Бальзам для волосся – косметичний бальзам для догляду за волоссям, який виявляє антистатичну дію, відновлює механічні властивості ушкодженого волосся, підвищує міцність, еластичність, гладкість та блиск волосся»;

– «Крем-бальзам – косметичний крем для інтенсивного догляду за шкірою, волоссям та нігтями»;

– «Шампунь-бальзам – шампунь із умістом біологічно активних добавок, які покращують стан волосся, їх ріст та укріплюють»;

– «Бальзам після гоління – косметичний бальзам із умістом спеціальних добавок для догляду за свіжовиголоною шкірою; зволожує, знімає подразнення шкіри та прискорює загоювання ушкоджень, які виникли під час гоління».

Можна зробити узагальнення, що бальзами на жировій і воско-жировій основі з додавання активних речовин природного походження, таких як рослинні екстракти, ефірні олії та їх окремі компоненти, а також вітамінів А і Е, алантоїну, пантенолу, за складом і функціональним призначенням близькі до лікарських бальзамів для нашкірного застосування. Серед таких засобів поширеними є бальзами для губ, для укріплення нігтів, спеціального призначення [1, 9]. У склад основи таких бальзамів входять воски тваринного (бджолиний жовтий і білий, спермацет, ланолін безводний), рослинного (карнаубський, канделінський, рисових висівок, соняшниковий, соєвий, жожоба та ін.) і синтетичного (емульгувальний віск, цетилові естери воску або «синтетичний спермацет») походження; рослинні тверді олії чи масла (какао, кокосове, каріте, авокадо, манго, пальмове та ін.); рідкі рослинні олії (соняшникова, оливкова, мигдалева, абрикосова, персикова, рицинова, кукурудзяна, авокадо, сезамова, виноградних кісточок та ін.); вуглеводні (вазелинове

масло, вазелін, парафін, церезин); жирні спирти (цетиловий, стеариловий, цетостеариловий) [17, 18].

Прикладами дерматокосметичних засобів на воско-жировій основі є лінійка бальзамів вітчизняного виробника ТОВ «Фармаком» [24]:

– «Бальзам для губ Антигерпес» у роликівому пакуванні: основа-носій – сплав вазелінового масла, вазеліну і каприлово-каприкових тригліцеридів; БАР – екстракти календули квіток і софори плодів, вітамін Е, ефірні олії чайного дерева, евкالیпта, лаванди;

– «Зірочка Золотий бальзам» у баночці по 4,0 г: основа-носій – сплав воску бджолиного, ланоліну, вазеліну, парафіну; БАР – ефірні олії м'яти перцевої, листя евкالیпту, листя гвоздики, камфора, ментол, метилсаліцилат;

– «Зірочка мозольний бальзам» у банці 8,0 г: основа – ланолін, вазелін, кукурудзяна олія; БАР – екстракти чистотілу, алое, кропиви, дводомної трави, часнику, вітамін А;

– «Зірочка Грибок (протигрибковий) бальзам» у банці по 8,0 г: основа – ланолін, вазелін; БАР – тимол, ментол, ефірна олія ялиці, екстракти волоського горіха, чебрецю повзучого, сосни бруньок, фіалки триколірної трави.

Важливими КЗ для догляду за волоссям є бальзами, косметична дія яких полягає у нормалізації як поверхневої структури волоссяного стержня, так і регенерації його внутрішнього шару (кортексу), а у деяких випадках вони впливають на відновлення клітин волоссяної цибулини у шкірі скальпу; на відміну від останніх, ополіскувачі (кондиціонери) впливають тільки на кутику волосини. Бальзами, крім антистатичних речовин (катионні поверхнево-активні речовини і силіконові рідини), містять вітаміни, рослинні олії, білкові гідролізати, рослинні екстракти та ін., які сприяють відновленню пошкодженого волосся, його зміцненню та захисту від зовнішніх шкідливих чинників [13]. Бальзами для волосся класифікують за такими категоріями:

– залежно від стану волосся: для нормального, жирного, сухого, пошкодженого, тонкого й ламкого волосся, фарбованого, після хімічної завивки;

– залежно від форми випуску: рідкі; кремоподібні, гелеподібні;

– залежно від додаткового функціонального призначення: зміцнювальні, освіжувальні, живильні, регенерувальні, відтінкові, проти лупи та ін.

Бальзами для догляду за шкірою обличчя, рук, тіла, після гоління, а також поєднані косметичні форми, такі як крем-бальзами чи гель-бальзами та ін., – це КЗ, що виявляють більш інтенсивний вплив на структуру шкіри. Саме так позиціонують ефект цього виду КЗ виробники. На нашу думку, застосування назви «бальзам» чи комбінування терміну з класичними косметичними формами (кремами, гелями, скрабами, оліями, батерами та ін.) є маркетинговим прийомом для підсилення привабливості косметичної продукції.

Перспектива подальших наукових досліджень: участь у розробці аналітично-нормативної документації на ЛФ «Бальзами для орального застосування» і «Бальзами для нашкірного застосування», державних стандартів на косметичну продукцію.

Висновки

1. Проведено аналіз наукових джерел літератури, нормативних документів, щодо характеристики лікарських і косметичних засобів у формі «бальзам». Встановлено, що в Україні на сьогодні відсутні чинні нормативні документи, які регламентують визначення і контроль якості як лікарських, так і косметичних бальзамів. Проте на фармацевтичному, і, особливо, на косметичному ринку широко представлено ЛЗ і КЗ, які для позначення назви чи форми випуску застосовують термін «бальзам».

2. Надано розширену інформацію про ЛРС «бальзами», які є різновидом олеосмол і вміщують розчини дитерпенів у бензойній і /чи коричній кислотах та їх естерах, а саме: бальзам Перу, бальзам Толу, бензоїн, сторакс.

3. Проведено аналіз номенклатури, складу АФІ і допоміжних речовин, а також медичного призначення зареєстрованих ЛЗ у лікарській формі «бальзам», і тих ЛЗ, що використовують термін «бальзам» у своїй торговій назві. Запропоновано терміни для визначення «Бальзами для перорального застосування» і «Бальзами для нашкірного застосування».

4. Наведено визначення, розширену класифікацію, особливості складу косметичних бальзамів різного функціонального призначення. Встановлено, що незалежно від виду бальзаму, всі КЗ вміщують комплекс активних речовин і позиціонуються виробниками як такі, що виявляють інтенсивний вплив на структуру шкіри, нігтів і волосся. Підмічено, що дерматокосметичні бальзами на жировій і воско-жировій основі за якісним складом допоміжних і активних речовин не відрізняються від лікарських бальзамів для нашкірного застосування.

Фінансування – відсутнє.

Конфлікт інтересів – відсутній.

Systematization of the term “Balm/Balsam” used among drugs and cosmetics

Mariana Fedorovska, Natalia Sliptsova

The aim of the study. Data systematization of scientific sources, regulatory documents and search engines regarding the definition of Balms (Balsams) as medicinal and cosmetic remedies, their classification, formulation diversity and application. **Materials and Methods.** The data sources included the publications of domestic and foreign scientists, the State Register of Drugs of Ukraine, the Compendium reference book, mobile application tabletki.ua. Information and analytical research methods were used. **Results.** "Balsams" as plants raw materials, are a type of oleoresins containing solutions of diterpenes in benzoic and/or cinnamic acids and their esters, namely:

balsam of Peru, balsam of Tolu, benzoin, storax. They have a long history of applications in medicine, aromatherapy and cosmetology. It was conducted an analysis of the nomenclature, composition of active ingredients and excipients, as well as the medical application of registered drugs in the dosage form of "Balm" and drugs for which the term "Balm" used in their trade name. We have proposed terms to define "Balms for oral application" and "Balms for cutaneous application". The definition, expanded classification, formulation ingredients of cosmetic balms for various functional purposes are provided. **Conclusions.** Today in Ukraine there are no valid regulatory documents regulating the definition and quality control of both medicinal and cosmetic Balms (Balsames). However, on the pharmaceutical and, especially, on the cosmetic market, drugs and cosmetic products called Balsames (Balms) are widely represented. All medical and cosmetic Balms regardless of their functions contain complex of active plant ingredients and cause intense action on the skin, their appendages or whole body.

Keywords: balms/ balsams, plant exudates, cosmetic balms, dosage form

References:

1. Bidgar J S, Bamankar S S, Katkar K K, Kodalkar S K. Formulation and evaluation of herbal pain relieving balm. International Journal of Advanced Research and Development. 2023; 8 (3): 26-30. ISSN: 2455-4030
2. Cahyaningrum PL., Suta I B P, Sudiartawan I P et al. Formulation of the Balm Aromatherapy Combination Using the Essential Oils *Ocimum basilicum L.* and *Cymbopogon citratus DC.* Journal of Tropical Pharmacy and Chemistry. 2024; 8(1), 48–57. <https://doi.org/10.25026/jtpc.v8i1.518>
3. Carolina A., Sari R.K., Nawawi D.S. et al. Mechanical-chemical induction of balsam from *Liquidambar excelsa* trees. *Silva Fennica*. 2024; 58(2) <https://doi.org/10.14214/sf.23050>
4. Dayana L. Custódio, Valdir F. Veiga-Junior. True and common balsams. *Brazilian Journal of Pharmacognosy*. 2012; 22(6): 1372-1383. <https://doi.org/10.1590/S0102-695X2012005000097>
5. European Pharmacopoeia 11th Edition. Benzoin, Siam. 2022, 1410.
6. European Pharmacopoeia 11th Edition. Benzoin, Sumatra. 2022, 1411.
7. European Pharmacopoeia 11th Edition. Peru balsam. 2022, 1670-1671.
8. European Pharmacopoeia 11th Edition. Tolu balsam. 2022, 1757.
9. Fatima Grace X, Himana Begam K, Janani A, Jayaram M. Formulation and evaluation of natural lip balm. *Int J PharmChem Anal*. 2024; 11(2):184-187. <https://doi.org/10.18231/j.ijpca.2024.027>
10. Gurbanov N., Tagiyev, M., Jafarova, et al. Improvement technology for preparing balsam-type drinks based on plant raw materials. *Technology Audit and Production Reserves*. 2025; 4 (3(84)): 73–80. <https://doi.org/10.15587/2706-5448.2025.337535>
11. Izzo FC, Lodi GC, Vázquez de Ágredos PML. New insights into the composition of historical remedies and pharmaceutical formulations: the identification of natural resins and balsams by gas chromatographic-mass spectrometric investigations. *Archaeological and Anthropological Sciences*. 2021; 13: 2. <https://doi.org/10.1007/s12520-020-01236-6>
12. Pawar P, Tiwari K. Formulation and evaluation of herbal cough syrup (Tolu Balsam). *European Journal of Pharmaceutical and Medical Research*. 2022; 9 (12): 446-449. ISSN 2394-3211
13. Poliuha V, Zhaldak M. The hair care market in Ukraine. *The International Scientific and Practical Journal Commodities and Markets*. 2024; 49(1): 94-106. [https://doi.org/10.31617/2.2024\(49\)06](https://doi.org/10.31617/2.2024(49)06)
14. Qingqin He, Yuanyuan Sun, Xiqin Chen et al. Benzoin Resin: An Overview on Its Production Process, Phytochemistry, Traditional Use and Quality Control. *Plants*. 2023; 12: 1976. <https://doi.org/10.3390/plants12101976>
15. Quevedo-Sopepi R, Marancenbaum-Aguilera E, Araujo-Murakami A et al.. Traditional Uses, Phytochemistry, and Pharmacological Potential of *Myroxylon peruiferum L.* and *Myroxylon balsamum (L.) Harms* in Bolivia. *Agrobiodiversity for Improving Nutrition, Health and Life Quality*. 2025; 9(1): 43-52. <https://doi.org/10.15414/ainhql.2025.0005>
16. Rathod R R, Sandeep B K, Raykar U R, Gaikwad K A. A Review on pharmacological uses and interaction of *Balsamum peruvianum*. *International Journal of Novel Research and Development*. 2023; 8 (4): 676-682. ISSN: 2456-4184
17. Sankpal RM, Kadam S R., Aswale N S, SS. Navale S S. Natural Lip Balm. *International Journal of Advanced Research in Science, Communication and Technology (IJARSCT)*. 2022; 2 (1): 450-453. <https://doi.org/10.48175/IJARSCT-4617>
18. Surjuse Y S, Quraishi M W, Wankhede T S et al. Formulation and evaluation of herbal pain relief balm. *Journal of Advance and Future Research*. 2025; 3(12): 363-371. ISSN:2984-889X
19. Technical Regulations on cosmetic products. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine: Technical Regulations dated 01/20/2021 No. 65. [Про затвердження Технічного регламенту на косметичну продукцію. Постанова КМУ: Технічний регламент від 20.01.2021 № 65]
20. Yusuf M, Gökşen-Ekiz B, Engür-Öztürk S, Dikmen M, Levent S, Öztürk Y. Wound healing activity of Sweetgum oil (*Liquidambar orientalis L.* balsam): characterization of its mechanism of action on HaCaT human keratinocyte cells and possible responsible active constituents. *BMC Complement Med Ther*. 2025; Dec 30. <https://doi.org/10.1186/s12906-025-05238-6>
21. Zalygina E. V. Actuality of development of domestic phytoprepate as a liquid drug form – balsam based on plant raw materials and studying its pharmacological properties (Literature review). *Phytotherapy. Journal*. 2018; 2: 42-36.
22. <http://www.drlz.com.ua>
23. <https://mozdocs.kiev.ua/likiview>
24. <https://tabletki.ua/uk>

АВТОРСЬКА ДОВІДКА

Федоровська Мар'яна Іванівна
<https://orcid.org/0000-0001-6479-6042>
Сліщова Наталія Андріївна
<https://orcid.org/0000-0002-4041-5396>

Отримано: 26.01.2026

Рецензовано: 27.02.2026

Прийнято до друку: 10.03.2026